

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA EPOCII FIERULUI DIN NORD-VESTUL R. S. ROMÂNIA.

Cercetarea sistematică a necropolei celtice de la Ciumești, a deschis o nouă perioadă în istoricul cercetărilor privind epoca fierului din nord-vestul Transilvaniei. Necropola și așezarea celtică de la Ciumești, prin problemele pe care le pun cu privire la apariția culturii Latene și raporturile între populația locală și celți, a impus intensificarea cercetărilor.

În cele ce urmează urmărim prezentarea succintă a rezultatelor cercetărilor noi în problema Hallstattului final și epoca Latene din acest spațiu geografic. În hotarul comunei Sanislău în punctul numit „Nisipărie (Sanislău II)” între anii 1966—68 a fost cercetată a necropolă hallstattiană. Cele 62 de morminte descoperite se înscriu în categoria mormintelor plane, deasupra cărora nu s-a ridicat nici un fel de tumul funerar. Din numărul total al mormintelor, 59 de complexe funerare sînt de incinerare, 2 sînt probabil de înhumare și unul simbolic-cenotaf. Din 59 de morminte de incinerare 57 sînt în urnă, în groapa simplă și două morminte cu cenușa împrăștiată pe sol, tot în groapa simplă. Întrucît numărul mormintelor de incinerare în urnă întrunește o majoritate covârșitoare 90,30%, acest rit trebuie considerat ca un element dominant. Necropole sau morminte plane cu inventar similar cu cel de la Sanislău II, au fost descoperite în Transilvania¹ și în Slovacia de Sud² și în Cîmpia Panonică³. Depunerea resturilor incinerării în urnă sau împrăștiate pe sol se constată și în cazul necropolelor tumulare din complexul Birsești-Ferigile⁴, din grupul cultural Kuștanovice și din descoperirile din Podolia⁵.

În cadrul necropolei de la Sanislău II, mormintele de incinerare în urnă reprezintă un rit dominant. Defunctul era ars totdeauna în afara gropii sepulcrale, care nu prezintă niciodată urme de ardere. Osemintele

¹ I. H. Crișan, *Once more about the Scythian problem in Transilvania*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 133—138.

² M. Dusek, *Regiunile carpato-dunărene și sudul Slovaciei în etapa hallstattiană* *Uzlie*, în *ArchMold.*, II—III, 1964, p. 278—279.

³ M. Părducz, *Magyarország szkíta kora*, Budapest, 1965.

⁴ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967.

⁵ M. Părducz, *Szkíta sír Tarpán*, în *Nyiregyházi Josa András Múzeum Évkönyve*, Budapest, 1969, p. 84.

arse, împreună cu obiectele personale (vestimentare) erau adunate și depuse într-o urnă, care în majoritatea cazurilor este acoperită cu un alt vas sau cu fragmente ceramice. Lângă urnă, la nivelul ei sau eventual după astuparea sumară a gropii sînt așezate unul eventual două vase adiacente. În urma examinării ritului și ritualului de înmormîntare, se pot trage următoarele concluzii:

1. predominarea ritului de incinerare în urnă
2. acoperirea urnei cu strachină sau fragmente ceramice
3. urna funerară este însoțită cu puține vase adiacente
4. gropile sepulcrale sînt puțin spațioase și cu o adîncime relativ mică
5. lipsa ofrandei de carne
6. oasele umane sînt arse slab și adunate cu o grijă deosebită
7. cadavrele sînt arse în afara necropolei, dar în apropierea ei.

Inventarul funerar se împarte în trei categorii mari: ceramică, ustensile și podoabe.

Ceramica constituie elementul dominant și cel mai variat al inventarului funerar. Ea se împarte în două categorii: ceramica lucrată cu mîna și vase lucrate cu roata olarului.

Ceramica lucrată cu mîna este mai abundentă și mai variată ca formă. Pe baza formelor se poate clasifica:

- a) vase-borcan cu pereți aproape verticali, buza trasă ușor spre interior și ornamentele cu brîu alveolar sau cu proeminențe.
- b) străchini lucrate dintr-o pastă fină cu marginea buzei puternic arcuite spre interior, sau cu buza evazată.
- c) vase bitronconice ornamentate cu mici proeminențe.
- d) cești mici de formă bitronconică, cu toartă suprainălțată.
- e) vase mici de diferite forme.

Ceramica lucrată cu roata olarului se poate clasifica:

- a) cești bitronconice cu toarta suprainălțată, de culoare cenușie sau brună, modelate dintr-o pastă fină.
- b) străchini de culoare cenușie cu buza îngroșată și trasă spre interior.
- c) vase bitronconice.

Din numărul total de 115 de vase descoperite 23% sînt lucrate cu roata olarului. Ceramica lucrată cu roata apare împreună cu cea lucrată cu mîna în același mormînt, iar în ceea ce privește folosirea lor nu există nici-o diferență. Prezența ceramicii lucrate cu roata, dă o notă caracteristică complexelor funerare din necropolă. Această categorie de ceramică se găsește într-un procentaj relativ mare în necropolele de la Alsótelekes 1,5%, Csanytelek 24%, Tiszberczel 37%, Szentes-Veker-

zug 50%⁶. Acest procentaj este la fel de însemnat și în necropolele de la Tápíószele⁷, Tiszavasvári⁸ sau Chotin⁹. După părerea cercetătoarei maghiare Lengyel Irina¹⁰, ceramica lucrată cu roata olarului în aceste necropole nu poate să provină din export și reprezintă cunoașterea și folosirea tehnicii superioare a modelării ceramicii. După o părere general acceptată de majoritatea cercetătorilor, folosirea roții olarului a fost răspîndită în Europa Centrală de către celți¹¹. Bottyán Á. examinînd vasele descoperite din Cimpia Panonică, ajunge la concluzia, că apariția ceramicii lucrate cu roata olarului se datorește influenței celțice și fixează ca datare secolul al IV-lea î.e.n.¹² Cercetările de la Szentes—Vekerzug¹³ au demonstrat însă, că populația din Cimpia Panonică a folosit roata olarului înaintea venirii celților. La această concluzie a ajuns și I. Filip¹⁴ pentru teritoriul Slovaciei, fără să abordeze însă problema începutului apariției ceramicii lucrate la roată. Pe baza descoperirilor de la Alsótelekes, Mátraszele, Tápíószele, unde această categorie de ceramică apare împreună cu alte obiecte mai bine databile, apariția cea mai timpurie a ceramicii lucrate cu roata olarului din Cimpia Panonică trebuie fixată la sfîrșitul secolului al VI-lea î.e.n.¹⁵. Numărul relativ mare a necropolelor și a descoperirilor fortuite din Cimpia Panonică și din Slovacia de Sud arată, că în perioada Hallstattului final ceramica lucrată la roata este deja larg răspîndită. Descoperirile de la Sanislău II sînt primele care atestă existența ceramicii lucrate cu roata în nord-vestul Transilvaniei, înaintea venirii celților.

Ustensilele sînt formate din: cuțitașe de fier, ace simple și prisnele de lut.

Podoabele se pot clasifica:

- a) brățări simple lucrate dintr-o bară de bronz sau de fier cu capetele suprapuse sau desfăcute.
- b) mărgelă lucrate dintr-o pastă moale de culoare albă sau mai rar din sticlă de culoare albastră.
- c) inele de buclă făcute din sîrmă de bronz, avînd o singură spirală, cu un capăt îngroșat, iar celălalt subțiat și terminat uneori într-un buton care imită foarte stilizat un cap de șarpe.

⁶ I. Lengyel, *A fazekaskorong megjelenésének kérdése a Nagyalföldön*, în, *Folia Archeologica*, XVI, 1969, p. 28.

⁷ M. Párducz, *The Schythian age cemetery at Tápíószele*, în *Acta Arch. Hung.*, 1966.

⁸ I. Lengyel, *A tiszavasvári szkítakori temető*, în *Élet és tudomány*, Budapest, 13 martie 1966, pag. 608—610.

⁹ M. Dusek, *Trakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Čhotin*, Bratislava, 1966.

¹⁰ I. Lengyel, *op. cit.*, p. 29.

¹¹ Pentru teritoriul Transilvaniei, I. H. Crișan, *Materiale dacice...*, Baia Mare, 1966, p. 82; *Ceramica daco-getică*, București, 1968, p. 28.

¹² Á. Bottyán, *Szkiták a magyar Alföldön*, în *Régészeti füzetek*, 1955, I, p. 37.

¹³ M. Párducz, *Le cimiterie hallstattien de Szentes-Vekerzug I—III*, în *Acta Arch.*, V, 1953—1955 p. 1—19.

¹⁴ I. Filip, *Keltové ve střední Evropě*, Praha, 1956, p. 37.

¹⁵ I. Lengyel, *op. cit.*, p. 29; M. Párducz, *Magyarország szkita kora*, 1965, p. 6.

Pe baza inventarului funerar se pot trage următoarele concluzii:

1. inventarul funerar este relativ sărac, metalurgia fierului se menține la un nivel scăzut.
2. inventarul ceramic este bogat, datorită ritului de incinerare în urnă.
3. prezența ceramicii lucrate la roată având același rol și destinație ca și ceramica lucrată cu mîna.
4. absența totală a armelor și în general a inventarul metalic de caracter scitic.
5. absența totală a fibulelor.

Necropola plană de la Sanislău II se încadrează în rîndul descoperirilor din Bazinul Carpato-Danubian, date în general în Hallstattul tîrziu, Reinecke Ha. D. Prin trăsăturile ei generale necropola aparține ariei descoperirilor de tip Szentes-Vekerzug, grupa Nyírség-Kuștanovice, de care se apropie cel mai mult¹⁶. Grupa Nyírség-Kuștanovice se caracterizează după părerea lui M. Párducz, prin practicarea consecventă a ritului de incinerare în urnă sau cu cenușa împrăștiată pe sol. Din inventarul funerar lipsesc elementele specific răsăritene, adică obiecte scitice. Acest grup se întinde spre nord-est ede la linia Nyírmártonfalva-Nyiregyháza-Tiszalök¹⁷, cuprinzînd și o parte din nord-vestul Transilvaniei. Descoperirile de la Sanislău II și Curtuișeni¹⁸ sînt în momentul de față punctele cele mai estice din acest grup cultural. Acest grup cultural deși are trăsături comune cu grupul Kuștanovice se deosebește totuși de acest grup, prin folosirea cu precădere a ritului de incinerare în urnă fără tumul și prin prezența ceramicii lucrate cu roata, necaracteristică pentru grupul Kuștanovice.

Prin Hallstattul tîrziu în general se înțelege perioada cuprinsă între 600—400 î.e.n., Reinecke Ha. D. Perioada „epocii scitice” din Ungaria este datată de M. Párducz pe baza inventarul metalic de tip scitic între 550/530—270/250 î.e.n., sfîrșitul fiind stabilit în funcție de influențele celtice¹⁹. M. Dušek pentru perioada „traco-scitică” din Slovacia stabilește o datare similară 550—350/300 î.e.n.²⁰, precizînd că în anumite zone limita inferioară a cronologiei stabilite putea fi coborîtă, în funcția de apariția celților. Datorită faptului că elementele celtice lipsesc cu desăvîrșire necropola de la Sanislău II se încheie înaintea apariției celților sau chiar din cauza pericolului celtic. Pe baza inventarului funerar considerăm că necropola începe în pragul secolului V î.e.n. și își încheie evoluția înaintea apariției celților în nord-vestul Transilvaniei, curînd după mijlocul secolului al IV-lea î.e.n. Practicarea ritului

¹⁶ M. Párducz, *op. cit.*, p. 8.

¹⁷ M. Párducz, *Graves from the Scythian ad Artánd*, în *ActaArch*, XVII, 1965, p. 138.

¹⁸ Nánási, Z. Morminte hallstattiene tîrzii de la Curtuișeni, în *StComSatu-Mare*, 1969, p. 85—88.

¹⁹ M. Párducz, *Magyarország szkita kora*, 1965, p. 8.

²⁰ M. Dušek, *Čhotín...*, pag. 38.

de incinerare în urnă și inventarul funerar de tradiție hallstattiană arată că necropola de la Sanislău II și descoperirile similare de la Curtuișeni, Livada²¹, Secuieni²², Ghenci²³ aparțin unui fond hallstattian local, tragic. Deși ceramica lucrată cu roata este un element obișnuit în inventarul funerar, luând în ansamblu caracterul încă hallstattian al descoperirilor, comunitățile cărora îi aparțin complexele funerare, nu au depășit încă stadiul evoluției hallstattiene. Aceste descoperiri, cu elementele ei noi, ne ajută să cunoaștem mai temeinic problema Hallstattului tirziu din nord-vestul Transilvaniei. Această evoluție locală influențată de o puternică înfrîurire sudică, nu are legături directe cu elementele răsăritene, scitice, care cum am văzut lipsesc din descoperirile susmenționate.

Primele descoperiri din a doua epocă a fierului (Latène) din nord-vestul României sînt fortuite, semnalate la Diosig, Curtuișeni, Valea lui Mihai, Otomani, Sălacea, Oradea, Secuieni, Tarcea, Silindru, Siniob²⁴ și altele. Primele cercetări sistematice privind problema Latène-ului din acest spațiu geografic au fost efectuate abia în ultima perioadă, prin săpăturile de la Ciumești, Berea, Sanislău, Dindești²⁵. Rezultatele cercetărilor se completează cu săpăturile organizate de Muzeul Țării Crișurilor la Curtuișeni și Ghiriș-Tărian²⁶, precum și cu cercetările organizate în această direcție de Muzeul din Carei la Pișcolt și la Andrid.

În hotarul comunei Andrid, în punctul numit „Sintion” situat pe malul pîrului Ier, în vara anului 1970 cu ocazia unui mic sondaj de verificare au fost descoperite două cuptoare de ars ceramică din epoca latène. Cuptoarele s-au păstrat într-o stare relativ bună, fiind compuse din: focar cu perete median, grătar și camera de ardere a vaselor. Ambele cuptoare au fost deservite de o singură groapă, fiind așezate unul lângă altă la o distanță de 0,55 m. Groapa de deservire s-a păstrat doar parțial și conținea fragmente ceramice lucrate cu roata olarului.

Cuptoarele de ars ceramică descoperite la Andrid se încadrează în tipul celor cu perete median. Asemenea cuptoare se cunosc din epoca latène în special din mediul celtic. Analogii apropiate sînt de la Bratislava, Bieskau, Velke-Opatovice²⁷, Zemplin²⁸, Budapest-Tabány²⁹, Bé-

²¹ Informații de la N. Chidioșan, Muzeul Țării Crișurilor.

²² A. Bottyán, în *Régészeti füzetek*, 1955, I, planșa XXI/16.

²³ I.H. Crișan, *Materiale dacice...*, Baia Mare, 1966, fig. 28; *Idem*, *Morminte medite din sec. III—II î.e.n. în Transilvania*, în *Acta M.N.*, I, 1964, fig. 7/1—7.

²⁴ M. Roska, *A kelták Erdélyben*, în *Közlemények*, IV. Cluj, 1944, pag. 33—56; *Idem*, *Erdély régészeti repertóriuma*, Cluj, 1942.

²⁵ V. Zirra, *Un cimitir celtic din nord-vestul României*, Baia Mare, F.a.

²⁶ N. Chidioșan, D. Ignat, *Necropola celto-dacică de la Tărian (jud. Bihor)*, Comunicarea prezentată la simpozionul „Dacii, istoria și civilizația lor”, Institutul Pedagogic, Oradea, 1971.

²⁷ I. Filip, op. cit., fig. 1—3.

²⁸ B. Benadik, *Die Besiedlung von Zemplin aus der Wende der Zeitrechnung*, Nürnberg, 1966, Pl. 7.

²⁹ E. Bónis, *Die Spätkeltische Siedlung Gellérthegey-Tabán Budapest*, Budapest, 1969, pag. 211—212, Pl. III/1—2.

kásmegyer³⁰, Staré Hradisko³¹, Podleze, Wyciaze³² și Gomolova³³. Pe baza analogiilor menționate din mediul celtic și a fragmentelor ceramice celtice găsite în cele două cuptoare și în groapa de deservire, cuptoarele aparțin celților și datează din epoca Latène mijlociu, probabil din secolele III—II î.e.n.

Problema cuptoarelor de ars ceramică din epoca Latène este puțin cunoscută din Transilvania. I. H. Crișan în lucrarea sa legată de ceramica daco-getică spune: „deocamdată, nu cunoaștem nici-un cuptor de ars oale aparținând fazei a II-a³⁴”. Recent la Deva în mediul dacic a fost descoperit un cuptor de forma circulară, construit în întregime din lut, compus din camera de foc, grătar, perete median și camera de ars obiecte³⁵. Descoperirea celor două cuptoare de ars ceramică de la Andrid, dă posibilitatea să cunoaștem mai temeinic civilizația Latène din nord-vestul Transilvaniei. Prezența atelierelor de olărit, contribuie substanțial la generalizarea roții olarului și la răspândirea ceramicii lucrate la roată.

Cu ocazia unui sondaj de verificare în hotarul comunei Pișcolt în locul numit „Nisipărie”, în incinta unei cariere de nisip recent intrat în exploatare, a fost descoperită o necropolă celtică. Până în prezent au fost descoperite un număr de 43 de morminte aparținând epocii Latène. Din numărul total al mormintelor, șase morminte au fost găsite deranjate și 37 de morminte au fost cercetate sistematic. Din aceste morminte, 15 sînt de înhumăție, 17 morminte sînt de incinerație în groapa simplă și patru complexe funerare sînt de incinerație în urnă. În urma examinării ritului și ritualului de înmormîntare se pot desprinde următoarele concluzii:

1. caracterul biritual a necropolei — cu un număr relativ mare de morminte de înhumăție.
2. gropile sepulcrale sînt spațioase, rectangulare sau ovale.
3. mormintele de înhumăție sînt orientate în direcții diferite, fiind mai frecventă orientarea: N-S, S-N, NV-SE.
4. osemintele umane sînt bine arse, depuse într-un pachet, care conține relativ puține oase umane.
5. mormintele de incinerație în urnă conțin o cantitate mai mare de oseminte arse ca cele de incinerație în groapa simplă.

³⁰ I. Hunyády, *Kelták a Kárpátmedencében*, în *DissPann.*, II, 1942, Plș CII.

³¹ J. Meduna, *Keltskivo oppida*, Stareno Hradisko V. roce 1966, Brno, 1967, pag. 36—38, Plș. 41/1.

³² Z. Wozniak, *Osadnictwo Celtyckie w Polsce*, Wrocław, 1970, Fig. 13 a—b.

³³ P. L. Veselinovici, *Keltische und altserbische Töpferofen auf Gomolova bei Hrtkovici (Syrmien)*, în *Rad Vovvodanskih Muzeia*, 6, (N.S.), 1957, Pl. II/A, fig. 6.

³⁴ I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică, cu specială privire la Transilvania*, București, 1969, pag. 105.

³⁵ O. Floca, *Harta arheologică a municipiului Deva*, în *Sargetia*, VI, 1969, fig. 13.

6. mormintele de incinerare în urnă au inventar bogat metalic și ofrandă de carne.
7. ofrandă de carne era formată din porcine, bovine mai rar păsări.
8. gropile mormintelor de incinerare nu sînt arse, incinerarea se făcea în apropierea necropolei.

Inventarul funerar se împarte în patru mari categorii: obiecte vestimentare și podoabe, arme, ceramică, ustensile.

În mormintele cercetate s-au găsit 53 de fibule de bronz și de fier intacte sau fragmentare. Fibulele se pot separa în mare în două categorii, ținînd seama de schemele clasice: fibule cu piciorul nelegat de arc, schema Latène timpuriu-B Reinecke și fibule cu piciorul prins de arc printr-un semimanșon, schema Latène mijlociu-C Reinecke³⁶. Majoritatea covârșitoare a fibulelor fac parte din prima categorie, avînd piciorul nelegat de arc, în cuprinsul căruia se pot deosebi multe grupe.

Din necropole provin 41 de brățări intacte sau fragmentare. Brățările sînt variate ca formă și tipologic încadrează cu precădere în epoca Latène timpuriu.

Armele descoperite se pot clasifica: săbii, vîrfuri de lance și sulite, umbouri de scut. Se remarcă prezența unei săbii cu buterolă semirotundă, ajurată și ornamentată cu două rozete. Această sabie are analogii la: Pecica, Săcieni³⁷, Silvaș³⁸, Hatvan Boldog, Sopron-Bécsidomb, Felső-Méra, Kiskőszeg³⁹. Tipul sabiei de Silvaș-Hatvan-Boldog este datat din epoca Latène timpuriu, subfaza B 2.

Piese aparținătoare unui scut au fost descoperite în mormintele nr. 36 și 40. Scutul din mormîntul nr. 36 probabil a fost confecționat din scindură de lemn tare, în formă ovală, marginile fiind întărite cu o ramă de fier. În mijloc, pentru a feri mina luptătorului, scutul era întărit cu două plăci de fier, ușor îndoite și prinse cu cuie de corpul scutului (umbo). Cele patru butoane semisferice putea să fie pur elemente ornamentale, așezate simetric în partea centrală a scutului sau ajutau eventual la asamblarea părților lemnoase ale scutului. Importanța descoperirii scutului din mormîntul nr. 36 constă tocmai în faptul, că fibulele și sabia din acest mormînt asigură datarea acestui tip de scut în epoca Latène timpuriu, în subfaza B 2, care permite să afirmăm că armă defensivă este prezentă pe teritoriul țării noastre ceva mai devreme ca epoca Latène mijlociu, în subfaza B 2 — Reinecke.

Vasele descoperite din necropolă sînt într-un număr relativ mare și se împart în două categorii mari: vase lucrate cu roata olarului de tip celtic și vase modelate cu mîna de tradiție hallstattiană. Ceramica lu-

³⁶ O. Tischler, *Über Gliederung der Latène-Periode*, în *Korrespondenzblatt der Gesellschaft für Anthropologie*, 1335 cf. V. Zirra, *op. cit.*

³⁷ V. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis des Keltischen Latène in Rumänien*, în *Dacia*, N.S., XV, 1971, fig. 2/2—3, fig. 15/20.

³⁸ M. Roska, în, *Közlemények*, IV, 1944, fig. 38.

³⁹ I. Hunyády, *Kelták a Kárpátmedencében*, în *DissPann.*, 1942.

crată cu mina este relativ variată ca formă și reprezintă într-un mediu Latène perpetuarea unei tradiții hallstattiene, adică folosirea în cadrul ceremoniilor funerare, a unor forme ceramice străine aparent celților. Situația este similară și în cadrul așezărilor Ciumești, Berea, Carei-Bobald, unde această ceramică apare la fel într-un procentaj relativ mare pe lângă ceramica celtică. Ceramica din Hallstatt D documentată la Sanislău II își continuă existența și în epoca Latène, intrând în mod organic în componența ceramicii Latène din nord-vestul Transilvaniei. Ceramica celtică din Bazinul Carpato-Danubian prezintă o mai mare varietate ca formă ca cea cunoscută din Franța de răsărit, Elveția sau Germania de sud. Din descoperirile celtice apusene lipsesc forme cu toartă, câni, cânițe sau cești. Aceste forme de vase sînt frecvente în nord-vestul Transilvaniei, pe teritoriul Ungariei și Slovaciei. În concluzie, dorim să subliniem influența factorului local hallstattian tîrziu, exercitat asupra dezvoltării ceramicii de tip Latène din nord-vestul Transilvaniei.

Cele 43 de morminte din necropola de la Pișcolt au un inventar funerar relativ unitar. Datarea fiecărui mormînt în parte în majoritatea cazurilor este asigurată prin bogăția inventarului funerar. Mormintele se pot grupa în patru categorii: prima categorie este formată din morminte cu inventar funerar alcătuit din fibule cu schema Latène timpuriu, brățări și inele simple sau cu capete în formă de pecete (stampe), brățări tubulare ornamentate cu motive geometrice prin presare. În această categorie am inclus patru morminte, toate de înhumatie, care pot fi datate din perioada de trecere de la subfaza B 1 la subfaza B 2. În categoria doua sînt incluse mormintele cu inventar funerar format din fibule de tip Münsingen, brățări cu semiove mici, sau sabie cu buterolă rotundă și ajurată, în total 16 morminte, care se încadrează tot în epoca Latène timpuriu subfaza B 2 (W. Krämer). În categoria treia sînt grupate morminte cu inventar funerar format din obiecte similare grupelor anterioare și fibule cu schema Latène mijlociu, cu piciorul prins de arc. Aceste șase morminte datează din perioada de trecere de la epoca Latène timpuriu la Latène mijlociu, la subfaza C 1 (Pittioni). În ultima categorie se grupează doar trei morminte, avînd inventarul funerar format din sabie cu buterolă cordiformă în litera V, umboul de scut în forma de „șal“ și fibule de schema Latène mijlociu. Aceste morminte datează de la începutul epocii Latène mijlociu, subfaza C 1. Primele înmormîntări în cadrul necropolei s-au făcut, pe la sfîrșitul subfazei B 1, iar ultimele morminte descoperite pînă-n prezent se încadrează în subfaza C 1 a epocii Latène mijlociu. Majoritatea covîrșitoare a mormintelor se încadrează în epoca Latène timpuriu în subfaza B 2. Încadrarea necropolei pe baza cronologiei absolute este mai dificilă. În linii mari necropola începe în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. (curînd după mijlocul secolului) și se termină pe baza cunoștințelor actuale pe la mijlocul secolului al III-lea î.e.n.

În nord-vestul Transilvaniei se conturează o cultură Latène relativ unitară. V. Zirra stabilește pentru acest spațiu geografic (Cîmpia Tisei) trei grupe sau zone principale: Pecica—Arad; Oradea—Diosig; Carei—Nir (adică Cîmpia Nirului)⁴⁰. Aceste grupe au fost stabilite pe baza unor deosebiri constante în cronologia descoperirilor, în ritul de înmormintare și în componența etnică a necropolelor. Celții pătrunși în nord-vestul Transilvaniei au ocupat în primul rînd văile riurilor, zonele fertile, favorabile pentru agricultură și creșterea vitelor. Zonele deluroase și muntoase (Maramureș, Sălaj, Bihor) pe baza cunoștințelor actuale sînt neocupate de celți, exercitînd influență culturală asupra locuitorilor acestor ținuturi. În urma rezultatelor obținute prin cercetările de la Pișcolt putem constata că diferențele stabilite între aceste grupe, de cercetătorul bucureștean dispar. Primele materiale celtice apar în epoca Latène timpuriu, iar necropolele își continuă existența lor și în perioada următoare, sau apar noi așezări și cimitire pe la începutul epocii Latène mijlociu. Cercetările de la Sanislău II, Andrid, Pișcolt, Carei-Bobald au contribuit la aprofundarea cunoștințelor noastre referitoare la Hallstattul final și epoca Latène din nord-vestul Transilvaniei, afirmațiile noastre completează rezultatele cercetărilor anterioare, evident fără să epuizeze aceste probleme atît de complexe.

IOAN NÉMETI

BEITRÄGE ZUR KENNTNISS DER EISENZEIT IN NORDWESTRUMÄNIENS

(ZUSAMMENFASSUNG)

1967—1968 wurde im Gemeinde Sanislău ein zu der Hallstattperiode gehörendes Gräberfeld entdeckt, in dem sich 62 Gräber befanden. Das Gräberfeld ist flach, es kommen keine Hügelgräber vor.

Von den 62 Gräber 59 sind Brandgräber, 2 Skeletgräber und ein Symbolisches Grab. Von 59 Brandgräber, 57 sind Urnengräber und in 2 Gräber wurde die Asche zerstreut.

Das Grabinventar besteht aus: Keramik, Gebrauchsgegenstände und Schmuk. Die Keramik weist 2 Gruppen von Objekten auf: mit der Hand geformte Keramik: Blumentöpfe, Schüsseln, Tassen, Keramik von Typus Villa nova und kleinere Gefässe und auf der Töpferscheibe erzeugte Keramik- doppelkonische Krüge mit überabständigen Henkel, Schüsseln mit eingezogenen Rand und Doppelkonische Gefässe.

Die Gebrauchgegenstände sind: Eisenmesser, Nadeln und Tonwirtel. Die Schmukgegenstände sind: Eisen- und Bronzarmreifen, Perlen und Schläfenringe.

Das Gräberfeld von Sanislău II gehört der Untergruppe: Nyírség-Kustanovice aus der Gruppe von Szentes-Vekerzug. Unserer Meinung nach ist das Gräberfeld von Sanislău II eine typische Art der Untergruppe: Nyírség-Sanislău II⁴¹.

Chronologisch gehört das Gräberfeld von Sanislău II zu der Reinecke Ha. D. Periode und entwickelt sich von der Anfang de V. Jh. v.u.Z. bis zur Anfang des IV. Jh. v.u.Z.

⁴¹ V. Zirra, *op. cit.*, p. 178. Fig. 1, 8, 15.

Die Forschungen der Latenncultur in NW Rumänien wurden nach den in Ciumești ausgeführten Grabungen aufgenommen.

1970 wurden im Gemeinde Andrid 2 Töpferofen ausgegraben, die nach ihrer Typ und auf dem Grund der gefundenen Scherben von den Kelten stammen. Aus dem Keltischen Gräberfeld in Piscotț (Nisipărie) wurden bisher 43 Gräber geforscht.

Es kommen Brand-und-Skeletgräber vor. In den Gräbern wurden Waffen Schmuk-und Gebrauchsgegenstände sowie Keramik gefunden. Des reiche Grab-inventar lässt behaupten, dass der geforschte Teil des Gräberfeldes der frühen Lateneperiode Stufe B 2 gehört.